

Nordiskt örnsymposium 2016 i Vasa

Ett vintrigt och soligt Vasa stod värd för det artonde nordiska örnsymposiet 11-13 november 2016. För tredje gången var symposiet förlagt till Finland. Årets möte anordnades av Kvarkens Havsörnsgrupp och inriktningen blev naturligtvis mer mot havsörn än kungsörn.

Alskathemmets lägergård låg alldeles vid stranden och isen la sig under vårt besök. Vid bryggan intill bastun hade uttern en kana och ett hål i isen. Vi var sexton deltagare från Sverige, sju från Danmark, två från Norge och ca 42 från Finland. Alla finländare är inte lika bra på svenska som Vasaborna så symposiespråket var engelska.

Havsörn

Efter välkomsthälsning av Tapio Osala och presentation av alla deltagare följde en genomgång av läget för havsörn i fyra länder. Det blev en generellt mycket ljus bild som presenterades även om den exceptionella tillväxten av den nordiska havsörnspopulationen bromsats på en del håll. I Finland har antalet havsörnar ökat stadigt från 1980-talet berättade Heikki Lokki. Från Kvarken och sydvästra Finland där örnarna aldrig var helt borta har utbredningsområdet expanderat och omfattar nu hela landet även om reviren ligger mycket glest i inlandet. Dagens utbredningsområde i Finland bedöms vara större än det varit någonsin tidigare. Det fanns ca 100 par 1996 och därefter har populationen ökat till nu närmare 500.

Peter Hellström beskrev en liknande utveckling i Sverige. Man beräknar att det 1940 fanns ca 40 par efter Östersjökusten och enstaka par i Lappland. De ideella insatserna med stödutfodring räddade arten innan minskning av miljögifter möjliggjorde återhämtning. I dag räknar man Östersjöpopulationen till 470 par och inlandsparen till 295. Ringmärkning av havsörn var förbjudet fram till 1974. Året efter ringmärkte man femton ungar och nu har 7 300 havsörnar märkts i Sverige. Således gynnsamt för svenska havsörnar men åldersstrukturen bland inventerare är bekymmersam. Rötägg insamlas fortlöpande och toxiska nivåer av DDT och PCB förekommer fortfarande, särskilt i områden med fiberbankar utanför massaindustrier. I inlandet är däremot nivåerna mycket låga.

Norge hyser som bekant Nordens största havsörnspopulation. Även om populationen sjönk kraftigt under mer än 100 år fram till 1940 hade nog stammen ökat till 7-800 par redan 1968 när arten fredades. Projekt Havsörn startade 1973 och man började leta bon i klippor vid havet, men man upptäckte så småningom att de flesta par häckade i träd eller på slät mark. Alv Ottar Folkestad berättade att varje par behöver ca femton kilometer kust men fjordlandskapet och de många öarna gör att häckningarna ändå kan ligga tätt. Antalet par beräknas nu till 2 400 och revirstrider med dödlig utgång kan vara en populationsbegränsande faktor. Många par har också fått acceptera revir närmare bebyggelse och en del individer har blivit mycket oskygga.

För 100 år sedan var havsörnen vanlig i Danmark men i mitten av 1900-talet var den helt borta. Den återkom 1995 och Kim Skelmosen beskrev hur återetableringen skedde från tyska Östersjökusten och startade på de sydöstra öarna. I år har 87 par fått fram 122 ungar. Utbredningsområdet omfattar nu hela landet men är som tätast där nyetableringen skedde och glesast på norra Jylland. De flesta bon ligger i tätbefolkade områden och nästan hela befolkningen är positiv till örnarna. Man organiserar närboende som bobevakare. Att sju havsörnar dödats av det förbjudna giftet carbofuran sedan 2009 beror nog inte på medveten förföljelse av örn utan på illegal bekämpning av räv.

Forskning

Marja Isomursu har sammanställt blyanalyser av 123 döda havsörnar som insamlats i Finland 2000 – 2014. Andelen blyförgiftade örnar var 31 % vilket t.o.m. är en högre andel än vad Björn Helander

redovisar från Sverige. Flest örnar förgiftas under jaktsäsongen på hösten. Allt talar för att bly i ammunition är enda orsaken till förgiftningarna och att örnarna får i sig blyet genom att äta jaktrester. Förgiftningarna är så omfattande att de kanske är populationsbegränsande. Bly orsakar ett utdraget och plågsamt dödsförlopp varför det också utgör ett djurskyddsproblem. Slutsatsen är att byte till blyfri ammunition är nödvändigt. Björn Helander redovisade preliminära data från en liknande studie i Sverige och kom till samma slutsatser. Hans rapport kommer att refereras i Kungsörnen vid ett senare tillfälle.

På kungsörnsymposiet i Torneå 2011 redogjorde Pertti Saurola för satellitmärkning av havsörnsungar. I år uppdaterades vi med nya resultat om örnarnas rörelsemönster. Under åren 2009 - 2013 har man märkt sexton ungar längs finska Östersjökusten. Sju av dessa är fortfarande i livet och ger fortlöpande information. De unga örnarna utvecklar sin bild av världen enligt olika strategier. När en fågel stiger till 500 meters höjd ser den 80 km åt alla håll. Från 2000 meter ser den dubbelt så långt. Man bör utgå från att fåglar har mycket gott "geografiskt minne" och lärt sig hitta i det område den sett. Att kvarstanna i födelseområdet torde medföra att de lär känna detta mycket väl. En annan strategi är att inhämta mer översiktlig information från ett större område. Studien visar att båda strategierna används. De flesta örnar flyger längst sträcka under sitt andra kalenderår men med stora individuella variationer. En del örnar utvidgar sitt kända område fortfarande efter sju år, andra slår sig till ro inom ett begränsat område redan som tvååringar. Efter fem år hade en av de märkta örnarna tillryggalagt nästan tre gånger så lång flygsträcka som en annan örn. En hane från Åland drog till norra Polen under sin första höst och stannade där i två och ett halvt år. Sedan har han återvänt till sitt födelseområde och där rört sig inom en begränsad areal. Nyckelbegreppet i studien är alltså stor variation. Det är anmärkningsvärt att bara en sexårig hona har etablerat revir och ingen av de satellitmärkta örnarna ännu gått till häckning. Vilken strategi för att lära känna sin värld och få erfarenhet, upptäcktsresandet eller hemmavarandet, som är långsiktigt mest fördelaktigt återstår alltså att visa.

Camilla Ekblad från Åbo universitet har haft ett uppdrag att genom litteraturstudier utreda havsörnens inverkan på renskötsel. Bakgrunden är att finska samer kräver liknande ersättningsystem för havsörn som man har för kungsörn. Studien visar att det inte finns några belegg för att havsörn slår renkalvar och satellitmärkta havsörnar uppsöker inte kalvningsområden. En undersökning av bytesrester i bon visade att 2 % av energiinnehållet utgjordes av renkalvar men det fanns inget som tydde på att kalvarna dödats av örnarna. Om så ändå skulle vara fallet skulle det innebära att havsörnen tog 58 av de 120 000 renkalvar som årligen föds i Finland, alltså en helt försumbar andel. Havsörnarna kan möjligen i stället ha en positiv inverkan på renskötseln. Att havsörnar snabbt städar undan moderkakor och självdöda kalvar i kalvningsområdena kan innebära att färre stora rovdjur lockas till områdena och att predationen därmed minskar.

En hälsostudie på havsörnars boungar genomförs i flera olika populationer i Norge, Finland, Danmark, Estland, Island och Tyskland. Venla Johansson och Mona Jacobsen redogjorde för studiens upplägg. Man samlar fjädrar för att bland annat analysera stabila isotoper vilket visar födosammansättningen. I blodprov på 10-20 ml kan man analysera miljögifter, hormonstörningar och metaller. Blodutstryk kan visa immunologiska störningar och blodparasiter. Havsörnar är lämpliga att studera eftersom de är toppredatorer och de har också stor geografisk spridning vilket möjliggör jämförelser mellan olika miljöer. Det finns inte så mycket resultat ännu från studien men en synpunkt är att när man bara har möjlighet att undersöka och hantera en fågel en enda gång under dess livsperiod bör man samla in så mycket data som möjligt.

Naturvård

Torgeir Nygård uppdaterade oss med nya data från det reintroduktionsprogram av havsörnar från Norge till Irland som han deltagit i och som även beskrivits på tidigare örnsymposium. Totalt 100 örnungar flyttades under åren 2007 - 2011. Första häckningen på Irland genomfördes 2012. I år fanns nio revirhävdande par och t.o.m. 2016 har tretton ungar kommit på vingarna.

Illegal jakt av rovfåglar och äggsamlade har också behandlats på tidigare symposier. Thomas Birkö och Berth Ove Lindström gjorde en sammanfattning av kunskapsläget och rekapitulerade uppnystningen av en äggsamlarhärva. Tyvärr pågår denna typ av verksamhet fortfarande och vi kommer sannolikt att behöva återkomma med nya avslöjanden så småningom.

Kungsörn

På söndagen, sista symposiedagen, vidtog de traditionella redogörelserna över årets kungsörnsinventeringar i de nordiska länderna. Sammanfattningsvis kan det konstateras att det generellt varit ett svagt häckningsår men med bättre resultat i nordligaste Sverige och Norge och i nordvästra Finland. Detaljerade uppgifter återfinns på annan plats i tidningen.

Tuomo Ollila berättade också om hur man organiserat bokkontrollerna i norra Finland av kungsörn, havsörn och jaktfalk med helikopter. Om vädret är gynnsamt flyger man 6-7 timmar per dag i fem dagar. Rutten styrs elektroniskt via GPS och trots att man tar foto på alla bon stannar man sällan mer än 30 sekunder vid varje boplat. Den genomsnittliga inventeringskostnaden uppgår till ca 60 Euro per bo. Man flyger bara mellan kända bon varför man inte hittar några nya revir eller alternativa boplatser med denna metod.

I teorin har Norge ett mycket bra skydd för kungsörn. I praktiken finns däremot problem. Det byggs fler och fler fritidshus, ofta uppe på kalvfjället vilket innebär habitatförlust för kungsörnen. Vindkraftparker byggs på olämpliga ställen t.ex. på Smöla där man hittills hittat två kungsörnar och 75 havsörnar som dödats av rotorbladen. Bestånden av ripa och hare samvarierar med kungsörnens häckningsframgång. Enligt Torgeir Nygård överjagas riporna vilket innebär försämrade födounderslag för kungsörnen. Till skillnad från övriga nordiska länder var blyammunition förbjudet i Norge mellan 2005 och 2015 men mot all vetenskap och förnuft är det nu åter tillåtet. Kompensationen för rovdjursförlust av ren och får är mycket frikostig i Norge. Ersättningen för konstaterat rovdjursdödade tamdjur är 2-3 gånger högre än slaktvärdet. Ersättning ges också för försvunna djur utan att det finns bevis för att de är rovdjurstagna. Det finns nu också ett politiskt initiativ till skyddsjakt på kungsörn vilket beskrivs i annan artikel i tidningen.

Den lilla danska kungsörnspopulationen är intressant eftersom man inte vet var den har sitt ursprung och man inte vet varför populationen inte ökar trots att det producerats mer än 30 ungar. Anders P. Tøttrup beskrev hur man genom DNA-analyser av fjädrar och satellitmärkning av ungar försöker få svar på frågorna. Satellitmärkningen har gett intressanta uppgifter på de unga örnarnas rörelsemönster men svaren på huvudfrågorna kan inte besvaras ännu.

Det finns alltså en hel del pågående forskning i hela Norden och vi ser fram mot redovisning av nya intressanta forskningsresultat vid nästa kungsörnsymposium hösten 2017. Kanske blir det då på svenska västkusten vi träffas.